

TERRORIZMNING PAYDO BO'LISH TARIXI VA UNING SALBIY OQIBATLARI**Tursunova Nargiza Nurali qizi**

Termiz davlat universiteti 1-kurs talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19635432>

Annotatsiya. Ushbu maqolada terrorizmning paydo bo'lish tarixi va uning salbiy oqibatlari ilmiy -nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada terrorizm tushunchasining mazmun-mohiyati, uning shakllanish tarixi va insoniyat sivilizatsiyasi uchun fojiali oqibatlari keng qamrovli yoritiladi. Shuningdek, terrorizmning mafkuraviy asosi bo'lgan radikalizm va ekstremizmning zararlari tushuntirib beriladi. Terrorizm tufayli yuzaga kelayotgan gumanitar fojialar, qochqinlar muammosi va madaniy meros obyektlarining yo'q qilinishi kabi oqibatlar tahlil qilinadi. Terrorizm keltirib chiqaradigan siyosiy va ijtimoiy inqirozlar misollar orqali tushuntiriladi. Maqolada terrorizmga qarshi kurashishning eng samarali yo'llari yoritilib beriladi.

Kalit so'zlar: ekstremizm, radikalizm, insoniyat sivilizatsiyasi, gumanitar fojealar, siyosiy va ijtimoiy inqirozlar, mafkuraviy asos.

Annotation. This article provides a scientific and theoretical analysis of the origins of terrorism and its negative consequences. It comprehensively explains the essence and meaning of the concept of terrorism, its historical development, and its tragic impact on human civilization. The article also discusses the dangers of radicalism and extremism, which serve as the ideological foundations of terrorism. Furthermore, it analyzes the humanitarian crises caused by terrorism, including the refugee problem and the destruction of cultural heritage sites.

Political and social crises resulting from terrorism are explained through examples. The article also highlights the most effective ways to combat terrorism.

Keywords: extremism, radicalism, human civilization, humanitarian tragedies, political and social crises, ideological foundation.

Аннотация. В данной статье с научно-теоретической точки зрения анализируются история возникновения терроризма и его негативные последствия. В статье всесторонне освещаются сущность и содержание понятия терроризма, история его формирования, а также его трагические последствия для человеческой цивилизации.

Кроме того, разъясняется вред радикализма и экстремизма, являющихся идеологической основой терроризма. Анализируются гуманитарные катастрофы, возникающие в результате терроризма, проблемы беженцев и уничтожение объектов культурного наследия. На конкретных примерах раскрываются политические и социальные кризисы, вызванные терроризмом. Также в статье освещаются наиболее эффективные пути борьбы с терроризмом.

Ключевые слова: экстремизм, радикализм, человеческая цивилизация, гуманитарные катастрофы, политические и социальные кризисы, идеологическая основа.

Terrorizm — bu jamiyatda qo'rquv va vahima uyg'otish orqali siyosiy, diniy yoki mafkuraviy maqsadlarga erishishni ko'zlovchi o'ta xavfli ijtimoiy-siyosiy hodisadir. Uning asosiy negizida g'ayriinsoniy usullar bilan amalga oshiriladigan zo'ravonlik yotadi.

Terrorizmning mohiyatini bir necha asosiy jihatlar tashkil etadi. Terrorizmning asosiy quroli qo'rqitishdir. Terrorchilar uchun bevosita qurbonlar emas, balki bu voqeani kuzatayotgan keng jamoatchilik orasida paydo bo'ladigan dahshat muhimi hisoblanadi.

Ular shu yo'l bilan davlat organlari yoki xalqaro tashkilotlarni o'z irodasiga bo'ysundirishga, siyosiy qarorlarni o'zgartirishga harakat qiladi. Terrorizm har doim ma'lum bir mafkuraga tayanadi. Bu diniy ekstremizm, radikal millatchilik yoki siyosiy separatizm ko'rinishida bo'lishi mumkin. Hozirgi kunda terrorchilar ko'pincha din niqobidan foydalanib, muqaddas tushunchalarni o'zlarining g'arazli maqsadlari yo'lida talqin qilmoqdalar. Biroq, haqiqatda terrorizmning hech qanday millat, din yoki davlat bilan aloqasi yo'q.

Xalqaro terrorizm 1960-yillarning oxirlarida vujudga kelgan va XX asr oxiri va XXI asr boshlarida sezilarli darajada rivojlangan terrorizmning o'ziga xos shakli hisoblanadi.

Terrorizmga qarshi kurash masalasi birinchi marta xalqaro miqosda 1934-yilda Millatlar Ligasida muhokama qilina boshlandi. Bu 1934-yil 9-oktabrda Marselda Yugoslaviya qiroli Aleksandr I va Fransiya Bosh vaziri Lui Bartuning o'ldirilishi bilan bog'liq bo'lganligi uchun, ko'rib chiqila boshlangan. 1937- yilda Millatlar Ligasi tomonidan qabul qilingan „Terrorizmning oldini olish va jazolash to'g'risidagi konvensiya“ va „Xalqaro jinoyiy sudni tashkil etish to'g'risidagi konvensiya“ kuchga kirmagan. Ular ushbu sohadagi zamonaviy xalqaro shartnomalar uchun prototip bo'lib xizmat qildi.

O'zbekistonda terrorizmning vujudga kelishi va uning faollashishi asosan mustaqillikning dastlabki yillariga, ya'ni 1990-yillarning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi. Bu davrda Markaziy Osiyodagi umumiy beqarorlik va qo'shni davlatlardagi Afg'oniston va Tojikiston urushlar fonida radikal guruhlar shakllana boshladi. 2004-yilning bahorida Toshkent va Buxoro viloyatlarida bir qator portlashlar va qurolli to'qnashuvlar yuz berdi. Iyul oyida esa AQSH va Isroil elchixonalari hamda Bosh prokuratura binosi oldida xudkush-terrorchilar tomonidan portlashlar sodir etildi. Bu voqealar ortida "Islomiy jihad ittifoqi" kabi guruhlar turgani aniqlangan. 2005-yil 13-may Andijon shahrida qurolli guruhlar tomonidan harbiy qismlarga va qamoqxonaga hujum uyushtirilgan. Bu voqealar ko'plab insonlarning qurbon bo'lishiga olib keldi.

O'tgan asrning oxirlaridan uning yangi ko'rinishlari vujudga keldi. Chet el davlatlari va hukumatlari rahbarlarini, ularning diplomatik vakillarini o'ldirish yoki o'g'irlash, elchixonalar, missiyalar, xalqaro tashkilotlarning binolarini portlatish, aeroportlar va vokzallarda portlashlar sodir etish, havo kemalarini olib qochish, odamlarni garovga olish kabi ko'rinishlari paydo bo'la boshladi. Xalqaro terrorizm keng tarqalib, terrorizm oshkora siyosiy tus ola boshladi.

Terrorchilar tomonidan sodir etilayotgan jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi ortdi.

Terrorchilar qo'liga yadroviy, kimyoviy, biologik qurol tushib qolishi xavfi kuchaydi, elektron terrorchilik paydo bo'ldi. Bu holatlar insoniyat sivilizatsiyasiga katta ta'sir qildi.

Bugungi globallashuv davrida insoniyat xavfsizligiga tahdid solayotgan eng jiddiy xavflardan biri bu — mafkuraviy buzg'unchilik, ya'ni radikalizm, ekstremizm va uning oqibati bo'lgan terrorizmdir. Radikalizm muayyan ijtimoiy, siyosiy yoki diniy qarashlarning keskin, murosasiz shaklidir. Radikallar mavjud tartibni tubdan va qat'iy choralar bilan o'zgartirishga intiladilar. Ekstremizm jamiyatda o'rnatilgan qonun-qoidalar, axloqiy me'yorlar va qadriyatlarni inkor etuvchi ashaddiy qarashlar majmuidir. Ekstremistlar o'z g'oyalarini jamiyatga zo'ravonlik va tazyiq orqali o'tkazishga harakat qiladilar. Radikal g'oyalar yoshlarning ongini zaharlab, ularni vatanparvarlik, ota-onaga hurmat va milliy qadriyatlardan uzoqlashtiradi. Ekstremistik harakatlar esa davlatning xavfsizlik tizimiga zarba beradi, fuqarolar orasida qo'rquv va ishonchsizlik muhitini yuzaga keltiradi. Radikalizm va ekstremizm xavfi mavjud bo'lgan hududlarga investitsiyalar kirmaydi, turizm to'xtaydi va davlat byudjeti bunyodkorlikka emas, balki xavfsizlik choralarini kuchaytirishga sarflanadi.

Bugungi kunda terrorizm nafaqat alohida davlatlar, balki butun insoniyat xavfsizligiga rahna solayotgan eng xavfli global muammolardan biridir.

Terrorizmning asosiy siyosiy maqsadi — amaldagi davlat tuzumini zaiflashtirish, hukumatga boʻlgan ishonchni soʻndirish va jamiyatda boshqarib boʻlmas tartibsizlikni keltirib chiqarishdir. Soʻnggi yillarda terrorchilik xurujlari sodir etilayotgan nuqtalar jugʻrofiyasi kengayib bormoqda. Ayniqsa, Sahel mintaqasi (Afrika) kabi hududlar terrorizmning "oʻchogʻiga" aylanib, xalqaro xavfsizlik tizimini qiyin ahvolga solib qoʻydi. Shuningdek, zamonaviy terrorizm kiber-makonni ham egallab, davlatlarning axborot tizimlariga jiddiy xavf tugʻdirmoqda.

Terrorizm iqtisodiyotning "qotili" hisoblanadi. Birinchidan, terror xavfi yuqori boʻlgan mamlakatlarga xorijiy investitsiyalar oqimi keskin toʻxtaydi va turizm sohasi inqirozga yuz tutadi. Ikkinchidan, davlatlar taʼlim, tibbiyot va ijtimoiy himoyaga sarflashi kerak boʻlgan ulkan mablagʻlarni qurol-yarogʻ sotib olish va xavfsizlik choralarni kuchaytirishga yoʻnaltirishga majbur boʻlmoqda. Strategik obyektlar va infratuzilmalarning vayron qilinishi esa mamlakatni yillar davomida ortga surib yuboradi.

Terrorizmning eng ayanchli oqibati — bu begunoh insonlarning oʻlimidir. Biroq, jismoniy yoʻqotishlardan tashqari, u jamiyatda doimiy qoʻrquv va hadisira muhitini yaratadi.

Odamlar oʻzlarini jamoat joylarida, transportda va hatto oʻz uylarida ham xavfsiz his qilmay qoʻyadilar. Bu esa aholi orasida ruhiy tushkunlik va asabiylikning ortishiga olib keladi.

Terrorchilik harakatlari va ular ortidan kelib chiqadigan qurolli mojarolar millionlab insonlarni oʻz vatanini tark etishga majbur qilmoqda. Natijada global miqyosda qochqinlar inqirozi yuzaga kelib, bu qabul qiluvchi davlatlar uchun ham ijtimoiy-iqtisodiy yuklamani oshirmoqda.

Terrorizm nafaqat bugungi kuni vayron qiladi, balki insoniyatning oʻtmishi — madaniy meros obʻektlarini nishonga olish orqali xalqlarning tarixiy xotirasini ham yoʻq qilishga intiladi.

Terrorchi guruhlar oʻz qarashlariga zid boʻlgan tarixiy yodgorliklarni "madaniy tozalash" doirasida qasddan yoʻq qiladilar. Bunga eng yaqqol misol sifatida 2001-yilda Afgʻonistonda Tolibon tomonidan Bamiyan Budda haykallarining portlatilishini keltirish mumkin. Shuningdek, 2015-yilda Suriyadagi qadimiy PalmMadaniy yodgorliklar terrorchilar uchun noqonuniy daromad manbaiga aylangan. Madaniy yodgorliklar terrorchilar uchun noqonuniy daromad manbaiga aylanib bormoqda. Terrorchi guruhlar arxeologik hududlarni oʻz nazoratiga olib, u yerdagi nodir osori-atiqalarni qora bozorda sotish orqali qurol-yarogʻ va harbiy operatsiyalarini moliyalashtirmoqda. Madaniy obʻektlarning vayron qilinishi mamlakat iqtisodiyotining eng muhim tarmoqlaridan biri boʻlgan turizm sohasini batamom izdan chiqaradi. Masalan, Nigeriyada Boko Haram yoki Yaqin Sharqdagi mojarolar sababli tarixiy turizm toʻxtab qoldi. Bu esa minglab ish oʻrinlarining yoʻqolishiga va davlat xazinasiga tushadigan daromadlarning keskin kamayishiga olib keladi.

Oʻzbekiston Respublikasi terrorizm va ekstremizmga qarshi kurashishni davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri sifatida belgilab qoʻygan. Oʻzbekiston Respublikasida „Terrorizmga qarshi kurash toʻgʻrisida“ maxsus qonun qabul qilindi.

Ushbu qonunda terrorizm – siyosiy, diniy, mafkuraviy va boshqa maqsadlarga erishish uchun shaxsning hayoti, sogʻligʻiga xavf tugʻdiruvchi, mol-mulk va boshqa obʻyektlarning yoʻq qilinishi xavfini keltirib chiqaruvchi hamda davlatni, xalqaro tashkilotni, jismoniy yoki yuridik shaxsni bironbir harakatlar sodir etishga yoki sodir etishdan tiyilishga majbur qilishga, xalqaro munosabatlarni murakkablashtirishga, davlatning suverenitetini, hududiy yaxlitligini buzishga,

xavfsizligiga putur yetkazishga, qurolli mojarolar chiqarishni ko'zlab ig'vogarliklar qilishga, aholini qo'rqitishga, ijtimoiy-siyosiy vaziyatni beqarorlashtirishga qaratilgan, O'zbekiston Respublikasining JKda javobgarlik nazarda tutilgan zo'rlik, zo'rlik ishlatish bilan qo'rqitish yoki boshqa jinoiy qilmishlar deb ta'riflanadi.

O'zbekiston Respublikasining JKga ko'ra, terrorchilik harakatlarini tayyorlash va sodir etish, bunday faoliyatda ishtirok etayotgan shaxslarga bevosita yoki bilvosita har qanday mablag'-vositalar va resurslar berish yoki yig'ishga, boshqa xizmatlar ko'rsatishga qaratilgan harakat 8 yildan 10 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Terrorchilik harakati odam o'lishiga, boshqa og'ir oqibatlarining kelib chiqishiga sabab bo'lsa, 15 yildan 20 yilgacha ozodlikdan mahrum etish yoki mamlakatdan chiqarib yuborish jazosi belgilanadi.

Shuningdek, jahonda ham bu illatga qarshi kurash olib borilmoqda. Masalan, Erondagi Sistan, Belujiston va G'arbiy Ozarbayjon viloyatlarida uchta terroristik guruh yo'q qilindi va 21-mart kuni Saravondagi terakti sodir etganlar hibsga olindi. Sistan va Belujistondagi guruh a'zolari boshqa mamlakatda harbiy tayyorgarlikdan o'tgan va guruh rahbarligida jinoyat sodir etgan „Jaysh al-Adl“ terroristik guruhiga aloqador bo'lgan. Guruh yetakchisidan ikkita avtomat, shuningdek, bomba tayyorlash uchun ba'zi qurol va materiallar topilgan.

O'zbekiston Respublikasida terrorizmga qarshi kurashishning mustahkam huquqiy bazasi yaratilgan. Asosiy hujjat sifatida "Terrorizmga qarshi kurash to'g'risida"gi Qonun xizmat qiladi.

Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2021-yil 1-iyuldagi PF-6255-son Farmoni bilan 2021–2026-yillarga mo'ljallangan ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashish bo'yicha Milliy strategiya tasdiqlangan. Yoshlar o'rtasida vatanparvarlik va bag'rikenglik g'oyalarini targ'ib qilish orqali terroristik mafkuralarga qarshi "mafkuraviy immunitet" shakllantirilmoqda. Qolaversa O'zbekiston BMTning Global aksilterror strategiyasini qo'llab-quvvatlaydi va bu boradagi 13-14 dan ortiq xalqaro konvensiya va protokollarni ratifikatsiya qilgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, terrorizm nafaqat alohida davlatlar xavfsizligiga, balki butun insoniyat sivilizatsiyasiga tahdid soluvchi global muammodir. Uning salbiy oqibatlari bevosita insonlar hayotiga nuqta qo'yish bilan birga, jamiyatda qo'rquv muhitini uyg'otadi, iqtisodiy barqarorlikni izdan chiqaradi va madaniy meroslarning yo'q qilinishiga olib keladi.

Terrorizmga qarshi samarali kurashish faqat kuch ishlatish bilan cheklanib qolmasligi kerak. Buning uchun, eng avvalo, radikallashtirishning tub sabablarini — ya'ni ma'naviy bo'shliq, ishsizlik va g'oyaviy bilimsizlikni bartaraf etish lozim.

O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, terrorizmga qarshi "g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat" tamoyili asosida kurashish eng to'g'ri yo'ldir. Shu bilan birga xalqaro hamjamiyatning jipslashuvi, yoshlarning huquqiy va diniy savodxonligini oshirish hamda internet makonidagi yot g'oyalarga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirish tinchlik va barqarorlikni saqlab qolishning yagona kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. A., O'zbekiston XXI asr bo'sag'asida: xavfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari, Terrorizm, 1997; bo'sag'asida:
2. Rajabova M, Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash muammolari, Terrorizm, 2003.

3. Yona Aleksandr. Xalqaro terrorizm: siyosiy va huquqiy hujjatlar. Martinus Nijhoff nashriyoti, 1992-yil.
4. Diniy ekstremizm va terrorizmga qarshi kurashkurashning ma'naviy asoslari. Toshkent Islom universiteti -2005.
5. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi -Toshkent: Adolat,2023.